

Studeren in het buitenland

Ronald Visser

Mijn Praagse winter

In deze rubriek laat *Groniek* studenten geschiedenis aan het woord over de periode die zij aan een buitenlandse universiteit hebben doorgebracht. Deze keer beschrijft Ronald Visser zijn driemaandelijks verblijf in Praag afgelopen winter.

Het was laat in de avond toen K. aankwam. Het dorp lag diep onder de sneeuw. Van de berg waarop het slot stond was niets te zien, hij was omgeven door mist en duisternis, zelfs niet het zwakste schijnsel duidde aan waar het grote slot lag.¹ Zo zie ik ook Franz Kafka voor me, zwervend in de straten van Praag, door de oude stad, met het slot hier als symbool voor het donkere onbereikbare. En was het mijn eigen zoektocht die mijn liefde voor Praag en de werken van Kafka deed ontstaan? Misschien wel. Of trok Praag door de rijke historie? Waren het de prachtige gebouwen zoals de burcht, al sinds eeuwen het bestuurlijk centrum van de Tsjechische landen en het *art nouveau* provinciehuis, bedoeld als cultureel centrum van de Tsjechische bevolking om zich van de Duitse minderheid te onderscheiden? Of was het toch de herinnering aan die vakantieliefde? Wat mijn adoratie voor deze stad ook mag verklaren, over de vraag of ik mijn afstudeeronderzoek in Praag wilde doen hoefde ik niet lang na te denken.

Mijn onderzoek richtte zich op de joodse gemeenschap in Praag. Een onderzoek naar haar positie voor en na 1989. Een scriptie over een gemeenschap die tegenwoordig nog slechts uit zo'n 1500 mensen bestaat, het trieste gevolg van nazistische praktijken en massale emigratie naar Israël in de jaren na de oorlog en in 1968. Toch is er van het rijke joodse verleden in Tsjechië veel bewaard gebleven. De joodse gemeenschap in Praag had het 'geluk' dat Hitler in deze stad een museum van het uitgestorven joodse volk wilde creëren.² Veel van de Tsjechische Judaïca werden in Praag ver-

¹ Franz Kafka, 'Het slot', in: idem, *Verzameld werk* (Amsterdam 1989) 191- 424, aldaar 191.

² Zie onder andere; Livia Rothkirchen, 'Czechoslovakia', in: David S. Wyman ed.,

zameld en geconserveerd. Verschillende attributen worden nu tentoongesteld in een aantal van de synagogen die de stad nog rijk is, terwijl nog slechts drie synagogen een religieuze functie hebben. Het joodse museum doet er alles aan om de joodse cultuur in Praag te behouden en onder de

aandacht te brengen. Tentoonstellingen, congressen, rondleidingen en een nieuwsbrief zijn enkele voorbeelden.³

Toen ik mijzelf introduceerde en mijn belangstelling uitte, werd ik op verschillende manieren geholpen. Ik kon aan de slag in de joodse bibliotheek, mocht exposities gratis bezoeken en werd voorzien van namen en adressen van experts op mijn gebied. Naast de grote behulpzaamheid van de medewerkers van het museum vielen mij ook de strenge veiligheidsmaatregelen op. En dat niet alleen in het museum: in de hele joodse buurt zijn breedgeschouderde mannen in uniform te vinden. De bescherming van het overgebleven cultuurgood is blijkbaar van groot belang. Ook heerst er nog steeds de angst voor openlijk antisemitisme hoewel de Tsjechische joden, in tegenstelling tot de zigeuners

Oud-nieuw synagoge, de oudste synagoge in Europa. Uit: Hans-Peter Schwarz ed., *Die Architektur der Synagoge* (Frankfurt a.M. 1988).

en immigranten, tegenwoordig veelal met rust worden gelaten. Joods is zelfs 'in', met name onder de jeugd. Studenten zonder joodse achtergrond

The world reacts to the Holocaust (Baltimore en Londen 1996) 156-199, aldaar 168.

³ Zie voor informatie hieromtrent onder andere de homepage van het Praags joodse museum; <http://www.jewishmuseum.cz/>

studeren Hebreeuws en joodse geschiedenis aan de universiteit en veel Praagse jongeren zijn erg begaan met het behoud van het joodse cultuurgoed. Onder hen zijn er ook die in de religie levensvragen beantwoorden te zien en na een jaar jodendom dan plotseling voor het boeddhisme kiezen. De joodse jeugd zelf is tegelijkertijd van groot belang voor de toekomst van de joodse gemeenschap in Praag. De oudste generatie, de overlevenden van de Holocaust, wordt wegens natuurlijke sterfte snel kleiner en de hieropvolgende generatie is onder het communisme sterk geassimileerd.

De joodse jeugd is zich dit terdege bewust. Een deel van hen stort zich dan ook op hun achtergrond en leeft de joodse regels strikt na. Tegelijkertijd zijn er echter, mede vanwege de strenge orthodoxie, ook veel mensen die zich niet thuis voelen bij de officiële joodse gemeenschap. Zij vinden dat de orthodoxie van de rabbijn en anderen om hem heen niet aansluit bij de geassimileerde en liberale joodse traditie van Praag. Het is dan ook niet verwonderlijk dat nadat onder het communisme alleen de orthodoxe gemeenschap werd getolereerd er na 1989 ook een liberale gemeenschap is opgericht. De beide gemeenschappen werken niet samen. De liberale voorzitter meent dat rabbijn Sidon de liberalen als een bedreiging ziet voor de orthodoxe gemeenschap. De rabbijn zelf meent echter dat de liberale joden 'verloren sind' omdat zij te vrij zijn in hun godsdienstuitoefening.⁴ Zij voelen zich bijvoorbeeld niet verplicht de regels van de sabbat na te leven. Naar mijn idee is het voor een kleine gemeenschap als deze niet goed dat er verdeeldheid heerst. Samenwerking tussen de gemeenschappen en een wat minder arrogante en angstige houding van alle betrokkenen is volgens mij noodzakelijk voor het voortbestaan van het joodse religieuze leven in Praag. De aantrekkingskracht van het joodse Praag zal er borg voor staan dat de joodse cultuur behouden blijft. De gemeenschap zelf zal echter op moeten passen dat de Britse historicus Bernard Wasserstein wat Praag betreft geen gelijk krijgt. Hij betoogde in 1996: 'We witness now the last scene of the last act of more than a millennium of Jewish life in Eastern Europe.'⁵

⁴ Deze conclusie trek ik naar aanleiding van interviews met Karol Sidon, de Orthodoxe rabbijn van de Tsjechische landen, en met Sylvia Wittmann, voorzitter van 'Bejt Simcha', de liberale gemeenschap in Praag. Respectievelijk d.d. 23/02/1999 en d.d. 05/02/1999, beiden afgenomen te Praag.

⁵ Bernard Wasserstein, *Vanishing diaspora. The Jews in Europe since 1945* (z.p. 1996) 283.

Praag was voor mij meer dan de joodse gemeenschap alleen. De stad heeft zoveel historie dat mijn drie maanden lang niet genoeg waren om alles te kunnen zien en te bevatten. Praag kent een geschiedenis onder verschillende 'buitenlandse' heersers waaronder Habsburgse keizers, Nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie. Slechts tijdens het interbellum en in de jaren 1945-1948 kende Tsjechoslowakije een onafhankelijkheid welke na 1989 werd herkreten. Er leek een periode van voorspoed aan te breken, maar dit is voor velen ijdel gebleken. Een recent onderzoek toonde aan dat meer dan de helft van de Tsjechische bevolking de tijd van het communisme prefereert boven de tijd waarin zij nu leeft. Natuurlijk heeft men meer op met het democratische systeem en de vrijheid en openheid die daarmee gepaard gaan dan met de communistische repressieve heerschappij. Maar het kapitalisme heeft ook andere gevolgen gehad. Terwijl de prijzen stegen zijn de lonen voor velen hetzelfde gebleven. Tegelijkertijd blijft de werkeloosheid groeien, ook voor de hoger opgeleiden.⁶ De politiek lijkt hierop geen antwoord te hebben, zoals deze ook de stijgende criminaliteit en een toenemend racisme moeilijk kan beteugelen. Bovendien is corruptie nog altijd wijd verbreid. De nieuwe regering onder Milos Zeman kan dit ondanks haar grote beloften nog niet veranderen.

De bevolking staat mede hierom steeds onverschilliger tegenover de politiek. Sommigen verlangen terug naar de periode van voor 1989 waar een regulerende staat werk garandeerde en criminaliteit hard aanpakte. Een weemoed die overigens weinig steun vindt bij het jongere deel van de bevolking. Zij heeft zich veel makkelijker dan de oudere generatie aan kunnen passen aan de vernieuwde omstandigheden. Veel studenten denken dan ook dat het nog een generatie zal duren voordat het nieuwe systeem echt wortel heeft geschoten en de bevolking meer eigen verantwoordelijkheid zal gaan nemen.

Dat het land ondanks de hervormingen nog ver verwijderd is van het comfort dat wij kennen heb ik ook bij mijn onderzoek ondervonden. Waar ik mij in de Groninger universiteitsbibliotheek soms al opwond over het half uur wachten, mocht ik mij in Praag gelukkig prijzen als ik een boek van de nationale bibliotheek binnen een dag had. De boeken zijn vervolgens alleen in de bibliotheek zelf raadpleegbaar en dien je aan het einde van de studiedag weer in te leveren. En dan mag je nog blij zijn dat je een boek hebt gevonden. De bibliotheek is slechts een voorbeeld. Regelmatig kwam mijn Tsjechische huisgenote tierend thuis om te klagen over docen-

⁶ *The Prague Post*, 13-19 januari 1999, 8.

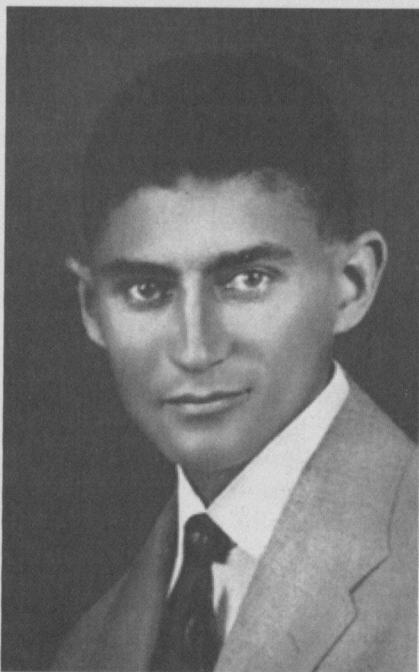
ten die niet op kwamen dagen bij examens. Als ze al wist wanneer de examens werden afgenomen. Misschien ligt het ook wel aan de motivatie van de docenten. Ze verdienen een schijntje en voor meer loon heeft de staat eenvoudigweg te weinig geld.

Ik communiceerde met Tsjechische studenten met name in het Engels. Toch ben ik tijdens mijn verblijf wel teruggekomen van mijn aanvankelijke plan het Tsjechisch niet te leren. Ik zou het voor mijn onderzoek bijna niet nodig hebben en ik zou de taal nooit goed genoeg kunnen beheersen om wat aan Tsjechische bronnen te hebben. Maar er is meer dan dat. Je mist veel als je niets van een taal begrijpt. Mensen spannen zich wel voor je in om in het Engels te praten, maar schakelen onder elkaar toch vaak over op hun moedertaal. Tegelijkertijd wil je ook graag weten waar mensen elkaar op straat mee aanroepen, hoe ze elkaar begroeten, wat al die vreemde klanken betekenen. Het was hierom dat ik toch besloot de taal te gaan leren. De korte intensieve cursus die ik volgde was nooit genoeg om mij volledig in het Tsjechisch te kunnen uitdrukken, maar het gaf wel plezier. Af en toe een zin waarvan je de betekenis kende, gaf veel voldoening. Het 'Ukoněte vstup a nástup, dveře se zavírají' bij het dichtslaan van de metrodeuren bleek zowaar daadwerkelijk iets in te houden. Dat deze betekenis ('Beëindig het instappen en uitstappen, de deuren sluiten zich') voor de hand liggend was, deed niet terzake.

Het sociale leven vindt onder studenten, en eigenlijk onder de gehele Tsjechische bevolking, plaats in de kroeg. Eetafspraken bij een ander thuis komen bijna niet voor. Als Tsjechen 's avonds al eten dan doen ze dat in een restaurant of gewoon in de pub. Een gewoonte die mij gezien het gunstige verschil met de Nederlandse prijzen erg goed beviel. Behalve café-gangers zijn de Tsjechen ook fervent theater en opera-bezoekers. Dat de gehele Tsjechische geschiedenis doorspekt is van legendes, sprookjes en andere niet te verifiëren verhalen wekt dan ook weinig verbazing. Waar die liefde voor fictie vandaan komt is mij niet geheel duidelijk geworden. Gezien de ontzettend formele houding die ik onder Tsjechen tegenkwam leek mij aanvankelijk hun hele leven een groot toneelstuk, maar misschien kwamen die reserves ook wel voort uit het feit dat ik een buitenlander was. Cultuurverschillen zal je altijd blijven houden, ook met een land dat zo graag bij West-Europa wil horen.

Een van de verschillen die mij het meeste opviel was het grote historisch besef van de Tsjechen. Een irritant groot historisch besef zelfs. Het is niet verwonderlijk dat een bevolking die zoveel en zo recent onderdruk-

king heeft meegemaakt, zich stort op historische personen en gebeurtenissen om hun eigen identiteit historisch te verantwoorden. Toch lijkt het overdreven dat de politieke onderdrukking van de afgelopen eeuwen, met name bij de oudere generatie mentaal steeds moet worden herbeleefd. Terwijl in Nederland het nationale verleden voor weinigen echt van belang lijkt, zal een Tsjech zijn historie nooit vergeten en je blijven wijzen op

Franz Kafka als dertigjarige. Uit: Klaus Wagenbach, *Franz Kafka. Eine Biographie seiner Jugend: 1883-1912* (Bern 1958).

de verschrikkingen die zijn volk zijn aangedaan. Een beeld van Jan Hus op het oude stadsplein als bewijs van de Tsjechische moraliteit, Kafka als symbool voor de Praagse cultuur, klassieke stukken van Smetana, overal wordt aan de rijke culturele historie gerefereerd.

En is die massa aan cultuur dan te veel? Soms wel, je hebt het idee dat er altijd meer is dat je mist dan dat je meemaakt. Hoeveel prachtige gebouwen ben ik niet voorbij gelopen zonder een stap binnen te wagen? Hoeveel klassieke muziek is mijn oren ontgaan? Hoeveel musea zijn voor mij nog onontgonnen gebied? Ik weet het niet, juist omdat het zo veel is. Maar dan nog. Hoeveel heb ik wél gezien? Een overvloed. En dan niet alleen binnen de gebouwen, maar ook daarbuiten. De architectuur in de binnenstad, de Karelsbrug, kerken, paleizen, zelfs de metro heeft z'n charme. Die sfeer van de stad mis ik nu het meest.

De wandelingen door de oude stad, de heuvels met de prachtige uitzichten, de lichten bij koude winteravonden, de stemmen van Pragenaars in het café. Je begint de stad beter te begrijpen, terwijl je voor haar een onbekende blijft. Toch loop je er niet alleen. De donkere schaduw van K. zal je in Praag overal en altijd blijven volgen.